

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE “HALK” SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMSAL İÇERİĞİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan ÖZDEMİR
Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
orhanozdemir33@gmail.com

ÖZET

“Halk” sözcüğü, 13. yüzyıldan Tanzimat’a kadar, bir devlet sınırları içinde yaşayanların, daha çok yönetici ve aydınlar dışında kalan bölümü olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, Batı aydınlanması ve Fransız Devrimi’nin de etkisiyle Tanzimat’tan sonra anlamsal (semantik) olarak değişmeye başlamıştır. Üretim ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak gerçekleşen bu değişiklik, dil-kültür ilişkisi açısından da önemli ipuçları vermektedir. “Halk” sözcüğünün Tanzimat’tan bu yana politikleşerek günümüze gelmesi ve bugün de sürekli kullanımda olması bunun açık bir göstergesidir. Daha önce yöneticilerin pek hafife aldığı “halk” sözcüğü, bugün politikacıların, çeşitli resmi ve özel kurumların (banka, market, siyasi partiler, sendikalar ve çeşitli ideolojik gruplar) yaygın olarak kullandığı sözcüklerin başında gelmektedir. Halkla birlikte olmak, halka hitabetmek tüketim kültürünün bir parçası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: dil, halk, değişim

ABSTRACT

The word “public” is defined as the people who are living within the borders of a state excluding the intellectuals and the public administrators between 13th century and the Tanzimat Era. After the Tanzimat, the word “public” semantically changes with the influence of the Western enlightenment and the French Revolution. This change which stems from the developments of the economic conditions and social classes gives significant clues in terms of the language and culture relationship. The fact that the use of the word “public” has reached today on a political basis indicates this change. Although the word “public” is despised by the administrators in the past, it is one of the most widely used words by the politicians, the workers’ unions, many political groups and the market owners today. Current consumption economy favors such labels as standing by the public and addressing to the public.

Key words: language, public, change

1. Giriş

Dili yalnızca bir bildirişme ya da haberleşme aracı olarak tanımlamak yeterli değildir. Dil, bu özelliklerinin dışında, toplumun kültürüyle kopmaz bağlar kurar. Bu kültürel bağlar nedeniyle, toplumsal dönüşümlere koşut olarak dilde de değişimler olur. Bir tek sözcük bile bu toplumsal değişikliği anlamaya fırsat verir. Dili, insan-dil-çevre; dil-toplum ve dil-toplum-kültür bağlamında ele alan Humboldt, dilin yapısının, bütün bir toplumun izlerini taşıdığını belirtmektedir (Humboldt, 1988: s. 6).

Dil ve kültürün toplumsallığı, ‘halk’ sözcüğü ile kültür kavramı arasında yakın bir ilişkiyi sezdirmektedir. Kültür, bir toplumun üyelerince yaratılır ve paylaşılır. Dil de her toplumun yarattığı kültürel öğeleri biriktirir ve sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlar. Kısaca, toplumda madde ve kavram olarak var olan her şeyin, dilde de olduğu söylenebilir. Bu, gereksinimlerin değişmesinin dile de yansıtacağı anlamına gelmektedir. Değişikliklerin tümü, ancak bireyler ve toplumlar arası iletişim aracı olan dilde izlenebilir (Güvenç, 1974, s. 106).

Humboldt, dili hazır bulunan ölü bir madde (Ergon) değil, kendini sonsuza dek yeniden üreten bir madde (Energeia) olarak görmektedir. Dilin kendini sürekli olarak yeniden üretmesi, ancak bireyin nesneyle ilişkisi sonucunda gerçekleşir. Bireyin nesneyle ilişkisi, sözcük oluşumunu ve aynı zamanda oluşmuş sözcüğün anlamsal içeriğini etkiler. Buradaki farklılaşma nesne değil, nesneye yüklenen yeni anlamlardadır. Yani nesneye yüklenen anlam değiştikçe, dilde değişimler de kaçınılmaz olmaktadır (Humboldt, 1988: s. 21).

Bireyin nesneyle ilişkisi, dil-kültür ilişkisine de kaynaklık etmektedir. Bu ilişkinin dile yansması farklı biçimlerde olmaktadır. Toplumsal süreç içinde bir sözcüğün yapısı ve anlamı kimi zaman değişebilmektedir. Sözcüklerdeki anlam değişmelerinin (Bedeutungswandel, İng. Semantic change) en eski anlambilim çalışmaları arasında yer aldığı bilinmektedir. Bir sözcük, zaman içinde anlam daralmasına uğradığı gibi, anlam genişlemesine, anlam iyileşmesine ve anlam kötüleşmesine de uğrayabilmektedir. Yine aynı sözcük başka bir zaman diliminde başka bir kavramı anlatabilmektedir (Aksan, 1999: 48, 88, 90).

İlkçağlardan beri, belirli devlet sınırları içinde kalan ve daha çok yönetilenlere ad olan “halk” sözcüğü, anlam genişlemesi ve anlam iyileşmesine; kısaca sözcüğün anlamsal içeriğinin değişmesine örnek olarak gösterilebilir.

“Halk” sözcüğünün, Avrupa’da 14. yüzyıldan başlayarak yukarıdaki tanımının dışında kullanılmaya başlaması bir rastlantı değildir. 14. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan kentsoyluların (burjuva), neden halka ilgi duyduğunu tanımlamak gerekir. “Halk” sözcüğü giderek 18. yüzyılda özellikle aydınların dilinden düşürmediği bir sözcük olmuştur. Sözcük, Sanayi Devrimi’nden sonra, hem Ortaçağdaki hem de 14. ve 16. yüzyıllardaki kullanımından daha farklı bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Sözcüğün, bu dönemde yönetenlerin ve aydınların dışında kalan insanları tanımladığı

gibi, tüm bir ulusu da kapsamına aldığı görülmektedir. Kimi zaman emeğiyle geçinen çoğunluk da bu sözcükle adlandırılmaktadır.

Tanzimat'ı izleyen yıllarda Osmanlı aydınları da Batı etkisiyle "halk" sözcüğünü sıkça kullanmaya başlamışlardır. Cumhuriyetin kuruluşuyla, "halk" sözcüğünün kullanımı ve kullanım değeri katlanarak artmıştır. Öyle ki kimi zaman "halk" sözcüğü ulus sözcüğü yerine kullanılır olmuştur.

"Halk" sözcüğünün anlam içeriğindeki zamana ve koşullara bağlı değişiklik, dil-kültür ilişkisi açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu makalede; Tanzimat'tan günümüze "halk" sözcüğünün anlam içeriğindeki değişiklikler, dil-kültür ilişkisi açısından incelenmektedir.

2. Tanzimat'a Kadar 'Halk' Sözcüğü

Büyük Türkçe Sözlükte 'halk' sözcüğünün anlamları ve kullanımları verilmektedir: 1. Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk: *Türk halkı*. 2. Aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu: *Yahudi halkı*. 3. Bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri: *Bağımsız Devletler Topluluğunun halkları*. 4. Belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali: "*Bütün köy halkı orada idi.*" -Ö. Seyfettin. 5. Bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu: "*Bilmiyorlar ki halk, halkın diliyle konuşan sanatkârla birliktir.*" -O. V. Kanık. (tdk.gov.tr).

Örneklerle Türkçe Sözlük'te (1995), 'Halk' sözcüğü, diğer tanımları arasında "yöneticilere göre, bir ülkede yaşayan vatandaşların tamamı, idare edilenler" ve "Okumamış, aydın kesimin dışında kalanlar" biçiminde tanımlanmaktadır (1995: 1130). Yusuf Has Hacıp, Yunus Emre ve Mevlana da sözcüğü bu anlamda kullanmışlardır. Aşağıda Kutadgu Bilig'de 'halk' sözcüğü yönetenler dışındaki "halk, insanlar, kimseler" anlamında kullanılmıştır (Arat, 1979: s. 174) Aşağıda Kutadgu Bilig'te yer alan ve içinde 'halk' sözcüğünün geçtiği bazı dizelere yer verilmektedir:

*Halk için begin çok seçkin olması gerek
Gönlü, dili dürüst, huyunun da seçkin olması gerek* (1972: s. 33).

*Acunu yönetmek için akıllı olması gerek
Halk kitlesini yönetebilmek için de hem akıl hem yürek gerek* (1972: s. 35)

*Bütün halka hep iyilik eder,
Yine de minnetini vurmaz kişiye (boşuna) soylu adam* (1972: s. 100).

*Bela zulüm yerine sen iyilik yap,
Halkını sevindir, elinle, dilinle* (1972: s. 104).

Yunus Emre'nin dizelerindeki 'halk' sözcüğü, yönetenler ve aydınlar dışında kalanlara karşılık kullanılmıştır:

*Keremetim var diyen
Halka salusluk satan
Kendin Müslüman etsin
Var ise keremeti (Eyuboğlu, 1985: s. 145)*

*Danışman okur tutmaz
Derviş yolun gözetmez
Bu halk öğüt işitmez
Ne sarp zaman olusar (1985: s. 56)*

‘Halk’ sözcüğü, Mevlana’nın yapıtlarında da bir ülkede yaşayan ve yöneticilerin dışındaki insanlar anlamında kullanılmıştır:

*Toplum ona dedi ki: Kazanmak, bil ki
halkın inanç arıklığı yüzünden, halkın miktarınca
elde edilen bir riya lokmasıdır (Mevlana, 1989: s. 235).*

*İşte bak, halk yoksulluktan böyle kaçar;
kaçar da hursa, isteğe lokma olur gider (1989:s. 240).*

*Gelin mevki sahiplerine de cilvelenir, halka da,
fakat gelinle ancak padişah yalnız kalabilir (1989:s. 310).*

*Kadın, erkek, çoluk çocuk, bütün halkın
secde etmesi de Firavun’un gönlüne tesir etti de
onu hastalandırdı (1989- C3: s.192).*

*Halk, kime secde ediyorsa, onun canına
zehir katıyor demektir (1989-C4: s. 380).*

*Halkın verdiği padişahlığı halk, borç para
gibi gene senden alır (1988-C3:s. 383).*

“Halk” sözcüğünün yukarıda örneklenen kullanımları, sözcüğün yönetilenler dışında kalan topluluğu ifade etmesi bakımından günümüzdeki kullanımlarından bir farklılık göstermemektedir. Ne var ki Ortaçağ yönetimleri, örneğin Osmanlı padişahları, egemenliği altındaki tüm halkları “halk” olarak değil de, kendi kulları ya da tebaası olarak görmektedir. “Halk” sözcüğü daha çok aydınlar ve halk arasında kullanılmaktadır.

“Halk” sözcüğünün anlamsal içeriği, Batı etkisiyle, ancak Tanzimat döneminden başlayarak değişmeye başlamıştır. Bu nedenle sözcüğün Batı’daki gelişimine kısaca değinmek gerekmektedir.

3. Batı'daki Toplumsal Gelişmeler ve “Halk” Sözcüğünün Politikleşmesi

14. yüzyılda İtalya’da kentsoylu sınıfın (burjuva) ortaya çıkmasıyla halka olan ilgi artmaya başlamıştır. Bunun nedeni, sınıfsal olarak halka daha yakın olması ve feodallere karşı halkın desteğini almak istemeleridir. Bu dönemde İnsancılık (hümanizm) akımı doğmaktadır. İnsancılık akımı, “Halk” sözcüğünün giderek önem kazanması ve politikleşmesi için bir başlangıç oluşturmaktadır. Dilin politik bir işlevi, Hümanizm (insancılık) akımının ortaya çıkışıyla halkın konuştuğu günlük dillere ilgi artmaktadır. Dante, şiirlerinin bir kısmını Latince yerine, halkın diliyle yazmıştır. Bu gelişme aynı zamanda ulusal dillerin doğuşu ve gelişimini haber vermektedir (Beresin, 1980: s. 23).

“Halk” sözcüğünün, özellikle 16. yüzyılda Almanya’da uç veren Alman insancılığı (hümanizm) ile daha belirgin bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Alman insancılığıyla birlikte halk dili araştırmaları yoğunluk kazanmıştır. Luther’in (1483-1546), İncil’i Latince’den Almancaya çevirisi (1522) bu dönemdedir. Çeviriyi nasıl yaptığına ilişkin görüşleri, Luther’in halka bakışını da yansıtmaktadır:

“Çeviride, arı ve anlaşılır bir Almanca vermek için çaba gösterdim. ... Çünkü ben, Latince ya da Yunanca değil, Almanca konuşmak istedim. Almancanın nasıl konuşulduğunu ... evdeki anneye, sokaktaki çocuklara, pazardaki sıradan bir insana sormam gerekir. Yine onların nasıl konuştuğunu gördükten sonra çeviri yapmak gerekir” (Glaser, 1976: s. 69).

Luther, bu yaklaşımıyla halkın İncil’i kendi dilinde okuması gerektiğine, İncil’i anlamak için Latinceye gereksinim olmadığına vurgu yapmaktadır.

Halka yakın olma ve halkı aydınlatma çabası, aydınlanma döneminde daha da belirgindir. Bu dönemde konuşma dili, aydınlanmanın etkin bir aracı olarak değerlendirilmektedir. “Aydınlatarak konuşmak” (Ueding, 1989:s. 294) için halkın konuştuğu dile önem verilmektedir. Dolayısıyla “halkın dili”nde konuşulmalı ve yazılmalıdır (Dascal, 1992: s. 117, 136). Gerçekliğin ancak dil yoluyla anlatılabileceğine inanıldığından, dilin politik işlevi daha da belirginleşmektedir (Ricken, 1989: s. 316). Burada da dilin politik işlevini, kentsoylular ve aydınların bir hedefe ulaşabilmeleri için halkla yakınlık kurma isteğinde aramak gerekmektedir.

14. yüzyılda feodallerin kentsoyluları “ayak takımı” olarak aşağılanması; Fransız Devrimi’nden sonra da burjuvaların, halkın lehine çok sayıda kazanıma imza atmalarına karşın, halkı “ayak takımı” olarak görmesi ilginçtir (Tanilli, 1994: s. 223).

4. Osmanlı Devleti’nde ‘Halk’ Sözcüğünün Anlamı ve Tanzimat Dönemi’nde “Halk”

Bütün diller birbirinden etkilendiği gibi bütün kültürler de birbirinden etkilenmektedir. Bu durum dil-kültür ilişkisinin ortak paydasıdır. Burada Humboldt’un (1988: s. 4), “Hiçbir dil yoktur ki başka dillerden etkilenmemiş olsun.” saptamasını anımsamak gerekir.

1789 Fransız Devrimi de, Osmanlı Devleti’nde kültürel etkileşimler bağlamında yankısını bulur. Henüz devrimin gerçekleşmesinin üzerinden üç yıl geçmişken, III.

Selim, 1791 yılında Atıf Efendi'den Fransız Devrimi'yle ilgili bir bildirge hazırlamasını ister. Atıf Efendi'nin III. Selim'e sunduğu resmi bildirge, yönetimin o dönemde halka bakışını yansıttığı için önemlidir. Bildirge özetle aşağıdaki gibidir:

Burada Voltaire, Rousseau adlı zındıklar ve onlardan beter ukalalar, peygambere sövmek, büyükleri zem etmek, bütün dinleri kaldırmak, Cumhuriyet ve eşitliği ima etmekten ibaret birtakım kışkırtıcı düşünceler yaymışlardır. Aslında fitne ve fesattan başka bir şey olmayan bu düşünceler -frenji hastalığı gibi- halkın beyinlerine işlemiştir. İşin garip yanı, halk da bu düşüncelere rağbet etmektedir. İşte, bunların etkisinde kalanlar, birkaç yıl önce, bir fitne ve fesat ateşi tutuşturup çevreye yaymışlar. Allah korkusunu kaldırıp ar ve namusu mahvetmişler. Fransa halkını vahşi hayvan kıyafetine sokmaya çalışmışlar. Her yerde İnsan Hakları dedikleri isyan bildirimlerini her yere yaymışlar, yabancı dillere de çevirip, milletleri hükümdarları aleyhine kışkırtmışlardır. Burada olup bitenler budur aslında. (Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler. Cilt 1 s. 464-466'dan aktaran: Sarp, 2011; Steinhaus, 1994: s. 32).

Osmanlı Devleti'nde, yönetilenler, II. Mahmut (1784-1839) dönemine kadar reaya olarak adlandırılmıştır. Ancak II. Mahmut döneminde yönetilenler reaya yerine "tebaa" ya da "halk" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Berkes, 1978:165). Takvim-i Vakayi (1831), devletle halk arasındaki iletişimi sağlamaya yönelik bir gazetedir (Levend,1969: s. 17). Din – devlet ayrımı, uluslaşma, anayasalaşma ve batılılaşmaya ilişkin yollar bu dönemde açılmıştır (1978: s. 170). Halkın devlet için değil, devletin halk için olması sorunu tartışılmaktadır (1978:203). Bu tartışmalarda Fransız Devrimi'nin etkileri olduğu görüşü yaygındır (Steinhaus, 1995: s. 31).

Halka yönelik Tanzimat'ın (1839-1876) ilanından sonra daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde gazetelerin, yeni fikirlerin halka ulaşmasında ve aydınların halkla bağlantı kurmasında önemli bir işlevi olmuştur. Şinasi'den (1826-1871) başlayarak Namık Kemal (1840-1888) ve diğer aydınlar, halka yakınlaşmak amacıyla 'safî Türkçe' isteklerini dile getirmektedir. Namık Kemal, İstanbul'daki okur- yazarların çok azının Osmanlıca'yı anlayabildiğine vurgu yapmaktadır. "Safî Türkçe'nin dile getirilmesi, Batı'da olduğu gibi giderek ulus bilincinin gelişmeye başladığının bir göstergesi sayılabilir. (Tanpınar, 1988: 157-195). Reşit Paşa (1800-1858), fen, matematik, ve sanat kitaplarının halkın anlayacağı bir dille yazılmasını savunmaktadır (Levend, 1972: s. 81).

Levend (1969: 25), Tanzimat dönemiyle ilgili şu görüşlere yer vermektedir:

"Tanzimat'ın ortaya çıkardığı sorunlardan biri de "halk" kavramıdır. Bu kavramla devletin gücü ve yetkisi yanında halkın da bir varlık olarak yer aldığı, onun da bu topraklar üzerinde hakkı bulunduğu gerçeği belirtilmiş oluyordu. Ancak, Tanzimatçıların kullandığı bu "halk" deyimini, bugünkü anlamında memuru, esnafı, işçisi, köylüsü ve ırgatıyla bütün toplumu içine alacak genişlikte miydi? "Avam" denilen ve hiçbir devirde katılmayan yığın bunun içinde miydi? Bu oldukça şüphelidir."

Levend'e göre, Tanzimatçılar Şinasi'den sonra halkı bilgisizlikten kurtarmayı bir görev saymış, halka okuyup yazmayı öğretmek için dilin sadeleştirilmesinden yanadır. Halkın özgürlük içinde yaşayabilmesi, ancak okur- yazarlık oranının artması ve bunun için de dili anlaşılır hale getirilmesini bir zorunluluk olarak görmüşlerdir (Levend, 1969: s. 25)

"Halk" sözcüğü Tanzimat sonrası dönemlerde de yönetici ve aydınların dilinden düşürmediği bir sözcük olmuştur. Yöneticilerin bu tutumuna karşın, Ziya Gökalp (1875-1924), "Lisani Türkçülük"te 'halk', "halk dili" ya da "halkın dili"ni en çok kullanan düşünürlerden biridir (Kudret, 1963: s. 29). Gökalp'in "halk" sözcüğünün geçtiği kimi kullanımlar aşağıda verilmektedir:

"Halk dilinde Türkçe eş anlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükler..."

"Halk diline geçip söyleyiş bakımından, ya da anlam bakımından "galat" (yanlış) Arapça ve Acemce sözcüklerin..."

"Yeni terimler aranacağı zaman önce halk dilindeki sözcükler arasında aramak..."

"Türk Halkının kullandığı ve bildiği kullandığı her sözcük Türkçedir. Halk için alışılmış olan ve yapma olmayan her sözcük ulusaldır. ..."

Ziya Gökalp'in, 'halk' sözcüğünü 'ulus' kavramıyla yan yana kullanılması, sözcüğün politik bir içerik kazandığının kanıtı olmaktadır. Türk halkıyla Türk ulusunun oluşmasına doğru yol alınmaktadır. Bu hedefe Cumhuriyetin kurulmasıyla ulaşılabacaktır.

5. Cumhuriyet Dönemi ve "Halk"

Batı'daki aydınlanma dönemi ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle Osmanlı aydınlarınca da kullanılmaya başlanan "halk" sözcüğü, Tanzimat'tan sonra daha sistemli bir biçimde kullanılabilir olmuştur. Sözcük, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar gündemden düşmemiş, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte halk, yeni devletin vazgeçilmezi olmuş ve "halk" sözcüğü Cumhuriyetin ilkeleri arasına yerleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak "halk" sözcüğü Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda olduğu gibi, günümüzde de yöneticilerin ve aydınların dilinden düşmeyen bir sözcük durumuna gelmiştir.

5.1. Cumhuriyetin "Halkçılık" İlkesi

Ziya Gökalp, halkı, ulusu oluşturan ham madde olarak görüyordu. Ulusal bütünlüğün sağlanması için aydınların halka inmesi ve halk kültürünü öğrenmesi gerektiğine inanıyordu (Filizok, 1991: 65). Bu yaklaşımı, genç Cumhuriyetinin kurucuları ve yöneticileri ve aydınları da benimsiyordu. Atatürk, 2 Aralık 1921 tarihli konuşmasında "halk" sözcüğünü aşağıdaki gibi kullanmıştır:

"... İlmî içtimaî noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse 'halk hükümeti deriz' [...] "Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını say'dan muarra geçirmek isteyen insanların bizim hey'et-i ictimâiyemiz içerisinde yeri yoktur; hakkı yoktur! (Alkışlar) O halde ifade ediniz

efendiler’ Halkçılık, nizam-ı ictimâisini say’ine, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir meslek-i ictimaîdir.” (Aktaran, Toprak, 2011: s. 24).

“Halk Hükümeti”, ancak halkın yönetime katılımını sağlamakla olanaklı hale gelebilirdi. Halkla yakınlık kurmadan, halkın eğitim düzeyini yükseltmeden ve halkla kaynaşmadan ulusal bilinci halka taşımak ve halkı katılıma yönlendirmek olanaksızdı. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda kurulan Halkevleri, Halk Fırkası ve Halk Partisi gibi ‘halk’lı kuruluş ve partilerin bu amaçla kurulduğu bilinmektedir.

1933’te yayımlanan “Terbiye” dergisinde “halk terbiyesi”, “halk kursları” ve genel olarak “halk” konulu yazılara sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, “Ülkü – Halkevleri Mecmuası”nın 1933 yılında çıkan sayılarından birinde R. Ş. imzalı “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi” başlıklı bir makale yer almaktadır (R.Ş., 1933: 295). Yine aynı derginin 1934 yılında yayımlanan 20. sayısında “Halkçılık” başlığının altında “Alsas – Loren Halk Üniversitesi Nasıl Çalışıyor” konulu ikinci başlık yer almaktadır (Fahrettin, 1934: s. 113).

5.2. Dil Devrimi ve Halkın Dili

Bir imparatorluğu ulus devlete taşımada temel öğelerden biri olan “halkın dili” yani Türkçe, Cumhuriyetin kuruluş programında yerini almıştır. Türkçenin çeşitli yönleriyle araştırılması amacıyla 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Ragıp Hulusi (1933: s. 35), cemiyetin amacını “... “Türk dilini” müstait olduğu en yüksek kemal derecesine vardırılmaktadır.” biçiminde dile getirmektedir.

Dönemin aydınlanmacı tutumu, halk–dil ilişkisine bakışta belirginleşmektedir. Semih Rifat Bey bu konuda şu görüşlere yer vermektedir:

“Dil ve demokrasi arasındaki alakaya gelince: bunun ehemmiyeti büyüktür. Yazı ve halk dillerinin birbirinden ayrılması memlekette idare eden ve edilen zümrelerin pek güç anlaşmasına sebep olur...” (Semih Rifat, 1933: s. 9).

Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin ikinci kurultayı 1934’te toplanır. Cemiyetin adı, Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirilir. 1936’da toplanan üçüncü kurultayda kuruma Türk Dil Kurumu adı verilir. Türk Dil Kurumu çok sayıda sözlük çalışmaları yanında, “halk” sözcüğü ile başlayan derlemeler de yapmıştır. Halk edebiyatı derlemeleri (halk şiiri, halk masalları, halk hikâyeleri, halk efsaneleri, halk destanları) bu derlemelere örnek gösterilebilir.

5.3. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve ‘Halk’ın Eğitimi

Cumhuriyet, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da halkın eğitim düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadır. % 81’den fazlası köyde yaşayan ve ancak % 14.1’i okur-yazar olan halkın, Cumhuriyetle arasında bağlantılar kurup yönetime katılabilmesi için eğitim düzeyinin yükselmesi gerekmektedir (Tekben, 1962: s. 8).

Köy Enstitülerinin halkla ilişkisini kavramak için İsmail Hakkı Tonguç’un “Eğitim Yolu ile Kalkındırılacak Köy” adlı kitabının 12 ile 46. sayfalar arasında kullanılan “halk” ve “aydın” ve “köylü” sözcüklerinin kullanma sıklığı, dönemin özelliklerini yansıtmaları bakımından değerlendirilebilir. Anılan kitabın 12 ile 46.

Sayfaları arasında, yani 34 sayfada 17 kez “halk” sözcüğü; 49 kez “aydın” ve 91 kez de “köylü” sözcüğü kullanılmıştır (Tonguç, İ.H., 1998; Özdemir, 2004: s. 55).

5.4. Günümüzde ‘Halk’ Sözcüğü

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında ve kuruluşunu izleyen yıllarında ‘halk’ sözcüğünün aydınlanmaya yönelik politik hedefleri vardı. Halka aydınlanma temelli yakınlaşmanın Köy Enstitülerinin kapatılmasına kadar sürdüğü söylenebilir. Ancak halka dönük ilginin kimi kültür, sanat ve edebiyat dergi ve gazeteleri aracılığı ile sürdüğü görülmektedir. Yayın yönetmenliğini Orhan Veli Kanık’ın yaptığı “Yaprak – Fikir ve Sanat Gazetesi” bu dergilerden biridir. “Halk İçin” başlığını taşıyan başyazıda şu görüşlere yer verilmektedir:

Son yıllarda memleketimizde en çok kullanılan, resmi ağızlardan düşmeyen, gazetelerden eksik olmayan kelime “Halk” kelimesidir. Devlet adamına sorarsanız “halk için” çalışmaktadır; aydınlarımız, yazarlarımız “halka hizmet” kaygusundadırlar; sanatkar halkın rağbetini kazanmak ister... Kısacası, her şeyimiz “halk için”dir, “halk uğruna”dır.

.... Türk halkına birdenbire bu iltifat neden diye şaşmayalım. Tarihe şöyle bir göz atacak olursak halkçılık cereyanının yalnız kendi memleketimizde değil, bütün dünyada bir takım sosyal zaruretler neticesinde bugünkü kuvvetini kazandığını kolayca anlarız: İstihsal kuvvetlerini meydana getiren insan tabakaları büyüyüp genişledikçe, yani serveti yaratmak için gitgide halkın daha büyük bir çoğunluğuna dayanmak zorunda kalındıkça, halkın menfaati, refahı, saadeti meseleleri ortaya çıkmıştır. ... (Yaprak, 1949).

Aynı gazetenin başka bir sayısında yer alan Sabahattin Eyuboğlu’nun kaleme aldığı “Halk Kavramı” başlıklı bir sayfalık yazıda, yazar, 21 kez “halk” sözcüğünü 21 kez kullanmıştır (Eyuboğlu, 1949).

1950’lerden başlayarak ‘halk’ sözcüğünün aydınlanma amaçlı değil de, daha çok halkı politik ve ekonomik beklentilere yönlendirme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Çok sayıda siyasi parti, politik gruplar ve ticari kuruluşların adının halkla başlaması bu savı doğrulamaktadır.

Tablo 1. “Örnekleriyle Türkçe Sözlük Cilt 2”de yer alan ‘halk’ sözcüğünün çeşitli kullanımları

Halk adamı	Halk felsefesi	Halk matinesi	Halk sanatları
Halk ağzı	Halk günü	Halk mûsikîsi	Halk tabakası
Halk edebiyatı	Halk hâkimiyeti	Halk otobüsü	Halk tabiri
Halk efkârı	Halk havası	Halk oyunları	Halk Tiyatrosu
Halk eğitimi	Halk hikâyeleri	Halk ozanı	Halk türküsü
Halk ekmeği	Halk kütüphanesi	Halk ruhu	Halka dönük
			Halka inmek

Türkçe Sözlük Cilt 2 (1995: s. 1130-1131)

Tablo 2. “Halk” sözcüğünün internet sayfalarından derlenen günlük kullanımları.

Cumhuriyet Halk Partisi	Devrimci Halk Hareketi
Gazete Halk	Halk bilimi
Halk Çorba	Halk edebiyatı
Halk Ekmek	Halk Fırını
Halk Film	Halkın bayramı
Halkın Çılgılığı	Halkın iradesi
Halkcard	Halk Dansları Topluluğu
Halk Eğitim	Halk Emlak
“Halk” gazetesi	Halk gıda
Halkın 'Gaz'abı (Hudut Gazetesi)	Halkın Gücü
Halkın Gündemi	Halkın Günlüğü Gazetesi
Halkın Habercisi	Halk Haberleri
Halk Hayat ve Emeklilik	Halk Hekimliği
Halkın Hukuku Bürosu	Halkın katılımı
Halkın Kurtuluş Yolu Gazetesi	Halk kültürü
Halk market	Halkın medyası
Halkın mutfağı	Halk müziği
Halkın otomobili	Halkın müfettişi
Halk Kek	Halk Lokantası
Halk Odası	Halk Otobüsleri
Halk oylaması	Halk Pazarı
Halk Sahnesi	Halkın Sesi
Halk Sigorta	Halk Sitesi
Halk Süt	Halk şairleri
Halk takımı	Halk Tiyatrosu
Halk TV	Halk Ulaşım.
Halk Üniversitesi	Halk Yürüyüşü
Halk Yatırım	

Aşağıda Türkçe Sözlük 1’de (1998: s. 932-933) yer alan ve ‘halk’ sözcüğünün yer aldığı kimi tamlamalar görülmektedir:

Halk adamı, halk ağzı, halk avcılığı, halk avcısı, halk bilgisi, halk bilimci, halk okulu, halk oylaması...

Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü’nden yapılan derlem sorgusunda ise *halk bilgeliği, halk birikintisi, halk cemiyeti, halk düşmanı, halk edebiyatı, halk egemenliği, halk ezgisi, halk filozofu, halk heyeti, halk kesimi, halk kadını, halk kültürü, halk müziği, halk oteli, halk partisi, halk protestosu, halk sazları, halk türküsü, halk yığını* vb. kullanımlara rastlanılır. Öte yandan, yine, Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü’nde “halk” sözcüğünün *yoksul, yerli, cahil, mazlum, çalışkan, vatansever, ...ruhlu, haiz, fukara, bütün, silahsız, fakir, yiğit, sivil, topraksız, muhterem, milyonluk, gariban, tüm,*

cümle, özverili, karamsar, bedbaht, göçebe, ...gelirli, çaresiz, gururlu, fedakâr, ezilmiş, savunmasız¹ vb. sıfatlarıyla tanımlandığı görülmektedir (Özkan, 2012)

Bu kullanımların dışında *Halkbank, Halk Sigorta, Halk Pazarı, Halk Market, Halk Sağlığı, Halk Süt* gibi çok sayıda resmi ya da ticari kuruluş adı sıralanabilir.

6. Sonuç

Toplumsal ve kültürel değişimlere koşut olarak dilde de değişiklikler olmaktadır. Sözcüklerin kimilerinin zaman içinde ortadan kalktığı, kimilerinin biçim (morfolojik), kimilerinin ses (fonetik) kimilerinin de anlamsal içeriğinde (semantik) değişiklikler olduğu görülmektedir. Dil-kültür ilişkisi sürecinde ‘Halk’ sözcüğü de anlamsal içerik değişikliğine uğrayan sözcüklerden biridir.

‘Halk’ sözcüğü Ortaçağda daha çok yöneticiler ve aydınlar dışındaki insanları kapsarken Batı’da kentsoyluların (burjuva) bir sınıf olarak ortaya çıkması ve halka yakınlık duymasıyla sözcüğün anlam içeriği değişmeye ve giderek politikleşmeye başlamıştır. Kentsoylular, feodaller karşısında güç kazanabilmek için, halkın desteğini gereksinmiş, halkla kaynaşma çabası içinde olmuştur. Halkla iletişim kurabilmeleri için dil, önemli bir araç olarak görülmüş ve 14. yüzyıldan başlayarak halkın konuştuğu dilin yazı ve eğitim dili olarak benimsenmesine çaba gösterilmiştir. Bu ilgi 16. ve 18. yüzyıllarda da sürmüştür.

Osmanlı Devleti aydınları 18. yüzyıldaki Batı aydınlanmasını algılamakla birlikte, aydınlanmadan etkilenmeleri daha çok Fransız Devrimi’nden sonra olmuştur. II. Mahmut döneminde ilk kez “halk”tan söz edilmeye başlanmıştır. Daha çok dil kullanımında belirginleşen ‘halk’ sözcüğü giderek politikleşmiş ve Cumhuriyetin kurulmasıyla politik hedefine ulaşmıştır. Türkçe devletin resmi dili olurken, halkın yönetimde temsil edilmesinin de yolu açılmıştır.

Aydınlanma çabalarının 1950’li yıllarda hızını kaybetmesiyle “halk” sözcüğü, siyaset de dâhil olmak üzere kapitalist pazar kültürünün vazgeçilmez bir öğesi olma yoluna girmiştir. Bugün çok sayıda siyasi parti, sendika, dernek ya da ticari kuruluşun, “halk” sözcüğünü adının önüne koyması, bu kültürün dile yansımaları olarak değerlendirilebilir.

---

¹ Sıfat listesi sıklık sırasına göre dizilmiştir. bk. [http:// http://esdizim.mersin.edu.tr](http://esdizim.mersin.edu.tr)

7. Kaynakça:

- Aksan, Doğan (1999). Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Engin Yayınevi, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III. İndeks*, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV – Sayı: A12, İstanbul.
- Beresin, F. M. (1980). *Geschichte der sprachwissenschaftlichen Theorien*. 1. Auflage; übersetzt und herausgegeben von Hans Zigmund. Leipzig. VEB Bibliographisches Institut.
- Berkes, Niyazi (1978). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Doğu – Batı Yayınları, İstanbul.
- Dikme, Hüseyin (2012). Tanzimat Sonrası Türk Gazeteçliğinde “Halk” Kelmesinin Kullanımı ve Halka Yönelik Faaliyetler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 5 sayı: 20. S. 32 -40. www.sosyalarastirmalar.com issn: 1307-9581.
- Dilâçar, A. (1972). 900. *Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi*. TDK Yayınları, Ankara.
- Dascal, M. (et al), (1992), *Sprachphilosophie*. Berlin. De Gruyter.
- Eyuboğlu, Sabahattin (1985). *Yunus Emre*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Eyuboğlu Sabahattin (1949) Halk Kavramı. Yaprak Gazetesi. Yıl 1. Sayı 2.
- Fahrettin, Ziya (1934). Halkçılık ; Alsas - Loren Halk Üniversitesi Nasıl Çalışıyor. Ülkü Halkevleri Mecmuası. Sayı 20. Cilt 4. S.113-118).
- Filizok, R. (1991). Ziya Gökalp’ın Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma. Kültür Bakanlığı/1298. Gençlik ve Halk Kitapları/62. Ankara.
- Glaser, H. (u.a) (1976). *Wege der Deutschen Literatur*. (13.Aufl). Frankfurt: Ullsteinverlag.
- Kudret, C. (1963). Ziya Gökalp. Türk Diline Emek Verenler Dizisi 5. TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Levend, A. S.(1969). *Şemseddin Sami*. TDK Yayınları. Ankara.
- Levend, A. S. (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Mevlana(Celeleddin-i Rumî) (1989). *Mesnevi Şerhi*. (Şerheden: Abdülbaki Gölpınarlı), Cilt I, III, IV ve VI). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (1995). Cilt 2. MEB Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Orhan (2004). *Türk Eğitim Tarihinde Aydınlanmayla Coşumculuğu Birleştiren Kurumlar: Köy Enstitüleri*. Ç.Ü: Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 2. No:26. S.52-56.
- Özkan, Bülent (2012). *"Türkiye Türkçesi Eşdizim Sözlüğü'nün Sayısallaştırılması [Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü]"*. TÜBİTAK-SOBAG-111K332 nolu Ulusal Araştırma Projesi ([http:// http://esdizim.mersin.edu.tr](http://http://esdizim.mersin.edu.tr) Erişim Tarihi: 08.05.2012).
- Ragıp Hulusi (1933). *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*. Ülkü, Halkevleri Mecmuası, Sayı Bir, Cilt Bir. ‘Ülkü Seçmeler 1933-1941’ adıyla Derl.: Zerrin Bayraktar – Cem Alper (1982) Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, s. 35).
- Ricken, U. (1989). *Sprache als Aufklärung und GegenAufklärung*. In: *Aufklärung und GegenAufklärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von*

- der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. Von J. Schmidt. Darmstadt. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 316-322.*
- R.Ş. (1933). Ülkü – Halkevleri Mecmuası. Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi. Sayı 4. Cilt 1. S.295-305.
- Sarp, Ali (2011). *Bizde de hoşgörü yasası çıkarılmalt.* www.hurriyet.com.tr.
- Semih Rifat (1933). *Açılış Konuşması.* T.C. Maarif Vekaleti Birinci Türk Dil Kurultayı. İstanbul: Devlet Matbaası, s. 8-9.
- Steinhaus, Kurt (1995). *Atatürk Devrimi Sosyolojisi.* Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Tanilli, Server (1994). *Voltaire ve Aydınlanma.* Cem Yayınevi. İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* (7. Baskı). İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- Tekben, Ş. (1962). *Neden Köy Enstitüleri.* İstanbul: TMGT Gençlik Yayınları.
- Tonguç, İ.H. (1998). *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy.* Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları. 3. Baskı, Ankara.
- Toprak, Zafer (2011). Halk Fırkası'nın Kuruluş Evresi: Halkçılık Programı ve 1923 Nizamnamesi. Toplumsal Tarih, Aylık Tarih Dergisi. İstanbul: Sayı 213, s.20-29.
- Türkçe Sözlük 1 (1998: 932), TDK, Ankara.
- Ueding, G. (1989). Von der Universalsprache zur Sprache als Politischer Handlung. In: Aufklärung und Gegenklärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. Von J. Schmidt. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 240-300.
- Yaprak (1949). Halk İçin. Aylık Fikir ve Sanat Gazetesi. Yıl 1, Sayı: 15.

